

**OLIY TA'LIM TALABALARIDA MILLIY QADRIYATLAR
RIVOJLANISHINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK TAHLILI**

G'oyibnazarov Rahmatilla

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi dotsenti
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada talabalarda milliy va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish hamda rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik omillari atroflicha tahlil qilingan. Unda sobiq ittifoq davrida qadriyat tushunchasining kamsitilishi va mustaqillik yillarida milliy o'zlikni anglash, din hamda an'analarning qayta tiklanishi ko'rsatib o'tilgan. Maqola pedagoglar, psixologlar va filosoflar uchun yoshlar dunyoqarashini shakllantirishda muhim amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

Аннотация

В данной статье подробно анализируются социально-психологические факторы формирования и развития национальных и духовных ценностей у студентов. Рассматриваются проблемы игнорирования понятия ценностей в советский период и возрождение национального самосознания, религии и традиций в годы независимости. Статья служит важным практическим ресурсом для педагогов, психологов и философов в процессе формирования мировоззрения молодежи.

Abstract

This article thoroughly analyzes the socio-psychological factors in the formation and development of national and spiritual values among students. It highlights the neglect of the concept of values during the Soviet period and the revival of national identity, religion, and traditions during the years of

independence. The article serves as an important practical resource for educators, psychologists, and philosophers in shaping the worldview of young people.

Kalit soʻzlar: oʻz-oʻzini anglash, millat (millatga mansublik), milliy qadriyatlar, identifikatsiya.

Ключевые слова: самосознание, национальность, национальные ценности, идентификация.

Key words: self-awareness, nationality, national values, identification.

Hech bir xalq oʻzligini anglamasdan, milliy madaniyati, milliy qadriyatlarini asrab-avaylab saqlamasdan turib, boshqa xalqlarning qadriyatlariga hurmat bilan qaray olmaydi. Mustaqil Oʻzbekistonning kuch-qudrati xalqimizning umuminsoniy qadriyatlariga sodiqligidadir. Jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichlarida ijtimoiy, hodisalarga munosabat xilma-xil tarzda namoyon boʻladi. Xususan, mustaqilligimizning birinchi kunidan boshlab hayotimizning barcha jabhalarida - Qadriyatlar, - Milliy tiklanish, - Milliy ong, - Milliy gʻurur kabi atamalar tez-tez ishlatiladigan boʻlib qoldi. Bu bejiz emas, albatta. Zotan, mustaqillik, ayni paytda, milliy tiklanish hamdir. Uni esa mazkur tushunchalarsiz tasavvur etib boʻlmaydi. Ammo shuni taʼkidlash joizki, qatagʻonchilik siyosati va tuzumi davrida bu atamalarni ishlatish u yoqda tursin, ularni hatto oʻzbekcha lugʻat boyligidan surib chiqarishga harakat qilingan edi. Bunga dalil sifatida 1959 yili Moskvada - Xorijiy va milliy lugʻatlar davlat nashriyoti tomonidan chop etilgan 40 mingdan ortiq soʻzdan iborat - Oʻzbekcharuscha lugʻatiga ham, 1988 yildagi chop etgan 50 ming soʻzlik - Oʻzbekcha-ruscha lugʻatga hamma jabhalarda - Qadriyat, - Milliy tiklanish, - Milliy ong, - Milliy gʻurur tushunchalarini kiritilmaganligini aytib oʻtish mumkin [2].

- Qadriyat iborasi oʻz maʼnosida mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan soʻng keng qoʻllanila boshlandi. Sobiq Ittifoq davrida bu termin

muomalada deyarli uchramas, uni o‘zbekcha lug‘at manbalaridan chiqarishga harakat qilingan edi.

Shuningdek, ushbu terminlar 1981 yilda Moskvadagi - Russkiy yazyk nashriyoti tomonidan chop etilgan va 60 ming so‘zni qamrab olgan ikki jildlik - O‘zbek tilining izohli lug‘atida ham uchramaydi. Boshqa ruscha-o‘zbekcha lug‘atlarda ham - qadriyat so‘zi qo‘llanilmagan. Jumladan, 1976 yilda - Fan nashriyotida chop etilgan - Ijtimoiy-siyosiy terminlar lug‘atida - sennost so‘zining to‘rtta ma‘nosi lug‘at maqolasi tarzida berilgani holda ularning birortasida - qadriyat ma‘nosi o‘z ifodasini topmagan Istiqlol sharofati bilan milliy qadriyatlarni o‘rganishga, tadqiq etishga, ular to‘g‘risida mushohada yuritish va xolis fikr bildirishga sharoit yaratildi [2].

Mustaqillik tufayli 1998 yilda Mustaqillik ilmiy-ommabop lug‘ati chop etilib, bu tushunchalarning mohiyatini ochib berishga muvaffaq bo‘lindi. - Qadriyat atamasi bizga arabcha - qadr so‘zidan kirib kelgan bo‘lib, bugungi kunda bu tushuncha - borliq va jamiyatdagi biror-bir narsa va hodisaning kishilar o‘rtasidagi, o‘zaro ijtimoiy munosabatlardagi tutgan muhim ahamiyatini ifoda etishi uchun qo‘llanilmoqda. - Qadriyat iborasi insonga, jamiyatga nisbatan berilib, ta‘riflangandagina muayyan ma‘noga ega bo‘lishi, aniq mazmun kasb etishi mumkin. Zero, - qadriyat ehtiyoj va manfaatlarini qondiruvchi jamiki moddiy hamda ma‘naviy ne‘matlar tushuniladi. Albatta, hech bir buyum yoki voqelik inson va uning ehtiyojlaridan alohida olib talqin etilganda biron- bir qadrqimmatga ega bo‘lmaydi [3].

Jamiyat hayotida mavjud turli-tuman qadriyatlarning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, diniy, milliy, ma‘naviy mazmundagi qadriyatlarga ajratish mumkin.

Ta‘kidlash lozimki, qadriyatlarning jamiyat, davlat va shaxs hayotida tutgan o‘rni va ahamiyatidan kelib chiqqan holda, fanda, xususan falsafa fani doirasida qadriyatlar nazariyasi - aksiologiya shakllangan. - Qadriyatlatamasi

bugungi kunda o'zining haqiqiy ma'nosiga ega bo'lish bilan bir qatorda ijtimoiy hayotda mohiyat jihatdan to'g'ri qo'llanishga erishilmoqda.

- Huquqiy qadriyatlar - bu insonlar, jamiyat va davlat o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda fuqarolar tomonidan e'zozlanadigan, qadrlanadigan, ularning manfaatlariga xizmat qiladigan huquqiy normalar, g'oyalar, qarashlar, institutlar, prinsiplar va hodisalar yig'indisidir. Qadriyatlar inson uchun qadrlil moddiy va ma'naviy ne'matlar majmui deya talqin etiladigan bo'lsa, huquqiy qadriyatlarni biz ma'naviy ne'matlar tarkibida aks ettirishimiz mantiqan to'g'ri bo'ladi. Shu bilan birga huquqiy qadriyatlar bilan bir qatorda - milliy huquqiy qadriyatlar ham mavjuddir [3].

Milliy huquqiy qadriyatlar - muayyan mamlakat miqyosida amal qiladigan shu makondagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladigan, mamlakatdagi millat va elatlar uchun qadrlil bo'lgan va fuqarolar tomonidan e'zozlanadigan, milliy xususiyat va fazilatlarini ifodalovchi huquqiy normalar va hodisalardir. Ko'pchilik kishilar qadrlaydigan narsalar, hodisalar, masalan, qimmatbaho buyumlarni qadriyat deyishadi. Aslida esa shularning ijtimoiy ahamiyati qadriyatlarning haqiqiy bahosini aniqlaydi. Biror narsa, voqea yoki hodisaning qadri uning moddiy-iqtisodiy bahosidan katta farq qilishi mumkin. Masalan, ming yil oldingi buyumni ishlatish mumkin emas. Uning iqtisodiy qiymati kam, ammo, meros sifatidagi qadri ancha yuqori bo'lishi mumkin.

Demak, qadriyat deyilganda, inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan, millat, elat va ijtimoiy guruhlarining manfaatlariga va maqsadlariga xizmat qiladigan, shu tufayli ular tomonidan baholanib qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne'matlari, hodisalari majmuini tushunish lozim.

Mazkur ta'rifdan ko'rinib turibdiki, qadriyatlar:

Birinchidan, voqelikda mavjud bo'lgan tabiat va jamiyat ne'matlari;

Ikkinchidan, ularni qadriyat turkumiga kiritish yoki kiritmaslik kishilarning ehtiyojlari, manfaatlari, maqsadlari, orzu-umidlari bilan belgilanadi;

Uchinchidan, tabiat va jamiyat ne'matlari, hodisalarning qadriyatlar turkumiga kiritilishining asosiy sababi kishilar ularni qadrlaydi, avaylabasraydi, chunki, bu qadriyat ularning shaxsiy va ijtimoiy turmushini boyitadi.

Qadriyatlar o'zining mohiyatiga ko'ra bir necha turga bo'linadi. Jumladan, inson va uning hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Inson yo'q joyda biror narsaning qadr-qimmati haqida so'zlash bema'nilikdir. Zero, davlatimizning ijtimoiy hayotning turli sohalardagi faoliyati, jamiyatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning barchasi kishilarning hayoti to'q, boy, go'zal bo'lishi, inson o'zini chinakam erkin his etishi, o'z mehnatining, o'z taqdirining, o'z mamlakatining egasi bo'lishini ta'minlashga qaratilgandir.

Qadriyatlar o'z mohiyatiga ko'ra moddiy va milliyma'naviy qadriyatlarga bo'linadi. Moddiy qadriyatlarinson mehnati, aql zakovati bilan yaratiladigan turlituman moddiy boyliklar, zavod va fabrikalar, ishlab chiqarish kuchlari, noz-ne'mat va shu kabilardir. Moddiy qadriyatlar asosini - jamiyatning moddiy-texnika bazasi, negizini esa mulk tashkil qiladi.

Milliy - ma'naviy qadriyatlar - muayyan millat vakillari uchun zarur va ahamiyatli, aziz va ardoqli bo'lgan, manfaati va maqsadlariga xizmat qiladigan, ma'naviy boyliklari, amallar va tamoyillar, g'oyalardir. Har bir xalqning o'zi uchun e'zozli, qiymatli bo'lgan ma'naviy boyliklari bo'ladi. Bular asrlar davomida avloddan-avlodga o'tib kelgan, hozirgi kunda ham u o'zining ahamiyati va qadrini yo'qotmagan, shu xalqning iftixoriga aylangan durdonalardir.

Millat va elatlarning o'ziga xos tarixiy merosi, san'ati, adabiyoti, tili bilan bir qatorda ularning urf-odat va marosimlari, an'analari madaniy munosabat va axloqiy fazilatlar ham ma'naviy qadriyatlar tizimiga kiradi. Qadriyatlar amal qilish doirasiga ko'ra milliy, mintaqaviy, umuminsoniy turlarga bo'linadi. Milliy qadriyatlar-millat uchun muhim va jiddiy ahamiyatga ega bo'lgan jihat hamda xususiyatlardir. O'z milliy qadriyati

bo'lmagan millat yoki elat yo'q. Milliy qadriyatlar millatning yashash tarzi, kelajagi, uni tashkil etgan avlodlar, ijtimoiy qatlamlar, milliy ong, til, ma'naviyat hamda madaniyat bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Demak, ular muayyan bir millat, elat va xalq hayoti, turmush tarzi, ularning o'tmishi, kelajagi va yashayotgan ijtimoiy muhiti bilan bog'liqdir.

Milliy qadriyatlarimizda jahonning boshqa xalqlariga o'xshamaydigan urf-odatlar, rasm-rusumlar, marosimlar va an'analardagi o'ziga xoslik ham bor. Ma'lumki, qadriyatlar ma'lum sharoitlarda shakllanadi. Shu sababli ular mahalliy, milliy, mintaqaviy shakllar va umuminsoniy mazmunda mavjud bo'ladi. Mahalliy qadriyatlarning eng yetukli va umummilliy manfaatlarga moslari asta-sekin saralanib umummilliy darajaga ko'tarildi.

Bugungi zamonaviy qadriyatshunoslik fanida milliy qadriyatlar kishilarning tabiiy, tarixiy va ijtimoiy birligini ta'minlaydigan etnik makonda shakllanadi. Rang-barang tarzda, turli shakllarda namoyon bo'ladi, kishilarning ongiga, hayot tarziga o'ziga xos tarzda ta'sir qiladi, deyiladi. Shuningdek, milliy qadriyatlarni kishilarning o'zaro munosabatlarida, ijtimoiy faoliyatlarida ko'zga tashlanib turishidan hamda ana shu munosabat, faoliyat, maqsad, ehtiyoj va intilishlar uchun ma'naviy asosdan bilib olsa bo'ladi.

O'zbek xalqining milliy qadriyatlari va ularning aloqadorligi ifodasi bo'lgan qadriyatlar tizimi, millatimizning tarix silsilalari, zamona zayllari, turli ijtimoiy va siyosiy jarayonlar ta'sirida shakllanib keldi. Milliy qadriyatlarimiz millatning kelib chiqish xususiyatlari va hududiy makoni bilan bog'liq holda shakllandi. Qardosh xalqlarning ijtimoiy taraqqiyoti esa ularning milliy-hududiy qadriyatlari ravnaqi bilan uzviy aloqadorlikda davom etdi. Shu tariqa millatimiz o'ziga xos rang-barang qadriyatlarni takomillashtirib borishi natijasida, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirib, uning qirralarini rivojlantirib bordi.

Milliy qadriyatlar tabiatiga ko'ra, tor doirada to'xtab qolmaydi, balki ravnaq topib, turmush jarayonida yangilanib, boshqa xalqlar qadriyatlarining yutuqlari bilan boyib boradi. Ayonki, har bir el, elat, urug' yoki xalqning urf-odatlarida o'ziga xoslik bo'ladi. O'ziga xos qadriyatlarni boshqa joyda, boshqacha tarzda yashayotgan kishilarning tarozisi bilan o'lchash yoki bu masalada boshqalarning hakam bo'lishi maqsadga muvofiq emas. Umuminsoniylik tuyg'usi faqat o'z xalqi qadriyatini ardoqlash, ko'z-ko'z qilish va boshqalar orasiga yoyish uchun intilishga asoslanmaydi, balki har bir xalq, elat, urug' qadriyatlarini qanday holatda bo'lsa, shundayligicha qabul qilib, ularni hurmat qilishdan boshlanadi.

Milliy qadriyatlarimiz rivojida islom dinining ahamiyati va o'rni juda katta bo'lib, u milliy qadriyatlarimizni boyitdi. Ayniqsa, xalqimiz ma'naviy qadriyatlarining takomillashib borishida islom dini keltirgan insonparvar g'oyalar sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. Islom dini kelganidan keyin O'rta Osiyo xalqlari hayotida diniy qadriyatlar tizimi yangilandi, zaminimizdan ko'plab mutafakkirlar, qomusiy olimlar yetishib chiqdi. Shuningdek, bu din o'zining bunyodkorlik taomiliga ko'ra ko'plab me'moriy obidalar, shaharlarning bunyod bo'lishiga sababchi bo'ldi.

Milliy qadriyatimizga *aylangan* islom dini g'oyalari va ko'rsatmalari millatimizning tabiiy-tarixiy rivoji, ijtimoiy turmushi, yashash tarzi, o'tmishi, kelajagi, madaniyati, ma'naviyati, urf-odatlari, an'analari, tili, u vujudga kelgan hudud va boshqalar bilan uzviy bog'langan. U milliy qadriyatlarimiz bilan xilma-xil shakllarda, bir-biri bilan uzviy aloqada namoyon bo'ldi, o'ziga xos milliy qadriyatlar tizimini tashkil qildi. Bu tizimda tabiiy-tarixiy birlikni ta'minlovchi qadriyatlar – yagona e'tiqodlilik, qarindoshlik, madaniy-ma'naviy yaqinlik, o'tmish va ma'naviy meros, ona yurt tuyg'usi va boshqalar barqaror hisoblanadi.

Milliy qadriyatlarimiz tarkibidagi ba'zi islomiy qadriyatlarimiz kishilarning yashash joylari, turmush sharoitlari bilan bog'liqlikda shakllandi.

Shu sababli ham mintaqamizda bizning turmush tarzimiz, shart-sharoitlarimizga mos tarzda shariatning hanafiylik yo‘nalishi rivojlandi.

Xalqimizning ma’naviy merosi, an’analari, urfodatlari, adabiyoti, san’ati bilan umuminsoniy qadriyatlarning milliy darajada namoyon bo‘lish shakllari islomiy qadriyatlar bilan bog‘lanib ketgan. Ular millatimizning tarixiy rivojlanish jarayonida avloddan avlodga o‘tib kelayotgan madaniy xususiyatlar va jihatlarda o‘z aksini topadi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.- Toshkent: - O‘zbekiston, 2023. 80-b
2. Rasulova Z.A. Zamonaviy o‘zbeklarning oila-nikoh munosabatlari.-T.: - O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi| Davlat ilmiy nashriyot, 2013..383-b.
3. Tojiddinov A. A. Islom va milliy qadriyatlar. Muslim uz. XIA. 2020.

REZYUME. Hozirgi zamon jamiyatda ko‘p tarmoqli rivojlanish asosida qadriyatlar tizimi haqida muallif muammolar sifati o‘z fikrini ko‘rsatadi. Muallif psixolog, filosof. Pedagoglar uchun talabalarga xos bo‘lgan qadriyatlar tizimiga mos buluvchi ijtimoiy omillar o‘z fikrini namoyon etadi.

REZYUME. V statye avtor predstavlyayet odnu iz problem sistema sennostey na osnove mejdissiplinarnogo razvitiya v sovremennom obshchestve. Predstavleny polozhitelnye sotsialnye faktory, sposobstvuyuyshye razvitiyu sootvetstvuyushix sistem sennostey u studentov.

SUMMARY. Author presents one of the problems as the value system on the basis of multidisciplinary development of modern society. It is described Muallif psychologist, philosopher. For educators, positive factors corresponding to the system of values inherent in the student are indicative of their opinion.